

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЛІ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

М.Д. Гилка, канд. екон. наук

Інститут управління природними ресурсами

ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК», м. Коломия

Ефективність використання земель сільськогосподарського призначення є складною і багатогранною економічною категорією, що відображає співвідношення між витраченими ресурсами та одержаними результатами. Оскільки результати використання земель сільськогосподарського призначення є різноманітними і можуть бути представлені у вартісній, натуральній та соціальній формах, то виникає необхідність в ідентифікації категорії ефективності відповідно до конкретних аспектів використання земель сільськогосподарського призначення.

В умовах динамічного ринкового середовища оцінку використання земель сільськогосподарського призначення необхідно деталізувати та поглиблювати за рахунок виникнення нових і трансформації наявних діагностичних критеріїв. Основним індикатором визначення кінцевих характеристик використання земель сільськогосподарського призначення вважаємо їх результативність, складовою якої, поряд із ефективністю, є також продуктивність виробництва. Дослідження результативності використання земель сільськогосподарського призначення видається науково обґрунтованим та доцільним, оскільки результати їх використання визначають прибутковість виробництва, а отже, й його доцільність. Крім того, результати використання сільськогосподарських угідь прямо впливають на процеси економічної та соціальної стабільності та відіграють значну роль у гарантуванні продовольчої безпеки та становленні економіки країни.

В Україні процес земельної реформи зумовив перерозподіл земель між аграрними підприємствами, фермерськими та особистими селянськими господарствами. Відповідним чином змінювалися і обсяги виробництва аграрної продукції. Так, якщо аграрними підприємствами у 1990 році вироблялося 70,4 % вартості валової продукції, при чому продукції рослинництва вироблено 81,1 %, а продукції тваринництва – 59,2 %; то у 2016 році аграрними підприємствами вироблено вже лише 48,3 % аграрної продукції, в тому числі продукції рослинництва вироблено 50,1 %, продукції тваринництва – 43,6 %. Особистими селянськими господарствами у 1990 році вироблено 29,6 % аграрної продукції, зокрема продукції рослинництва – 18,9 %, продукції тваринництва вироблено 40,8 %; а в 2016 році дані показники становили 43 %, 38,7 % та 54,4 % відповідно. Питома вага фермерських господарств у виробництві аграрної продукції протягом аналізованого періоду коливалася від 2,1 % у 2000 році до 8,7 % у 2016 році [1, с. 290; 2, с. 139].

Структура земельних угідь та їх склад обумовлюють спеціалізацію сільськогосподарського виробництва країни. Рівнинні райони спеціалізуються на виробництві продукції рослинництва, землі гірських районів є найбільш придатними для пасовищ і сіножатей, тому там переважає м'ясо-молочне тваринництво. Проаналізувавши питому вагу особистих селянських господарств у виробництві аграрної продукції за регіонами України у 2016 р., можемо стверджувати, що здебільшого у всіх регіонах України особистими селянськими господарствами виробляється більше половини аграрної продукції. Якщо ж проаналізувати виробництво аграрної продукції, в тому числі виробництво продукції рослинництва та тваринництва, як у розрахунку на одного середньорічного жителя країни, так і у розрахунку на одного міського та сільського жителя, протягом 1990-2016 рр., то можемо сказати, що за період з 1990 р. до 2000 р. дані показники характеризувалися чіткою тенденцією до зниження, а з 2005 р. – починають зростати. Відбувалося це за рахунок того, що з 1990 р. до 2000 р. виробництво аграрної продукції, в тому числі продукції рослинництва та тваринництва, знижувалося, а з 2005 р. – поступово зростає. Чисельність населення як в країні загалом, так і чисельність міського та сільського населення, зокрема, протягом всього аналізованого періоду характеризувалася чіткою тенденцією до зменшення [3].

Важливим принципом використання земельних ресурсів є господарська доцільність залучення їх у виробництво, яка характеризується окупністю затрат на вирощування сільськогосподарських культур. За даними оцінки земель визначаються межі їх раціонального використання за обсягом «критичного» врожаю, нижче якого вирощування відповідної культури є недоцільним. Система раціонального використання сільськогосподарських земель формується сукупністю чинників різного характеру, дія яких обумовлює й рівень економічної ефективності землекористування. Основними чинниками підвищення ефективності використання землі у сільському господарстві є продуктивність сільськогосподарського виробництва, система землеробства та родючість землі [4, с. 3-13].

Суть ефективності використання будь-якого ресурсу, земельних ресурсів у тому числі, полягає у співвідношенні результатів і витрат діяльності підприємства. Від величини отриманого коефіцієнта прямо залежить ефективність використання ресурсу. Враховуючи специфіку використання земельних угідь, розрізняють технологічну, економічну, соціальну та екологічну ефективність. Технологічна ефективність – це рівень використання земель в процесі виробництва, головним критерієм якого є науково-обґрунтована система ведення сільського господарства. Іншими словами, критерій ефективності оцінюється через максимізацію виробництва при певному об'ємі земельних ресурсів або через мінімізацію кількості земельних ресурсів, що забезпечують заданий об'єм виробництва. Проаналізуємо ефективність використання земель сільськогосподарського призначення за основними показниками технологічної ефективності.

Розглянувши показники технологічної ефективності в 1990-2016 рр., ми прийшли до висновку, що у 2016 р., порівняно із 1990 р., більш ніж у 5 разів зросло виробництво соняшнику, на 29,6 %, 30 % та 41,2 % зросло відповідно виробництво зернових культур, картоплі та овочів. Зростання валового збору соняшнику пояснюється тим, що у 3,7 разів зросла площа, із якої зібрано урожай. Своєю чергою, збільшення виробництва картоплі пояснюється збільшенням її урожайності на 41,9 % при зменшенні на 8,4 % площі, із якої зібрано урожай. Що ж стосується збільшення виробництва овочів, то причиною є зростання урожайності (на 41,6 %), при незмінній площі, із якої зібрано урожай. Протягом аналізованого періоду зменшилося у 3,2 рази виробництво цукрових буряків за рахунок зменшення (5,5 разів) площі, із якої зібрано урожай, при цьому урожайність зросла на 74,6 %. Зменшення виробництва плодів та ягід на 30,8 %, навпаки, відбулося за рахунок зменшення у 2,9 рази площі, із якої зібрано урожай, при цьому урожайність зросла у 2,4 рази [1, с. 305-315; 2, с. 157-167].

За окремими показниками технологічної ефективності використання сільськогосподарських земель Україна поступається провідним країнам світу. Це стосується показників урожайності культур (насамперед, овочів, а також картоплі) і виробництва основних видів (м'яса і молока) продукції тваринництва на одну особу. Водночас за виробництвом окремих видів продукції рослинництва на одну особу Україна займає лідируючі позиції, що свідчить про переважне використання земель для потреб рослинництва.

Використання сільськогосподарських земель в Україні відбувається екстенсивним шляхом за рахунок високого рівня залучення земель до сільськогосподарського обробітку, з порушенням екологічних вимог до землекористування, наслідком чого є відставання України за ефективністю використання сільськогосподарських угідь, порівняно з іншими країнами світу. Так, виробництво валової аграрної продукції в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь в Україні в останні роки становило 250-300 євро, тоді як у країнах-членах ЄС – понад 2 тис. євро. На сьогодні вітсизняні аграрії 79 % прибутків одержують за рахунок природної родючості землі та лише 21 % – як результат впровадження технологій [5, с. 32].

Отже, проаналізувавши показники технологічної ефективності використання земельних угідь, вважаємо, що отриманий результат є незадовільним і необхідною є розробка комплексу заходів з підвищення технологічної ефективності використання земель, зокрема підвищенню урожайності культур сприятиме внесення у повному обсязі мінеральних та органічних добрив, застосування засобів боротьби із хворобами та шкідниками, дотримання сівозмін, вчасний та повноцінний обробіток ґрунту, збір урожаю тощо. Крім того, проведені дослідження дозволяють стверджувати, що сільськогосподарські землі в Україні використовуються не досить ефективно. Для підвищення продуктивності землі необхідно створити більш досконалий механізм охорони землі, який стимулював би землевласників і землекористувачів до дбайливішого використання та збереження землі як основного засобу виробництва. Доцільно встановити з боку держави жорстку матеріальну відповідальність за погіршення якісних характеристик земельних ділянок.

Перелік посилань:

1. *Статистичний щорічник України за 2016 р. / за ред. І. Є. Вернера. – К. : ДССУ, 2017. – 605 с.*
2. *Статистичний щорічник України за 2010 р. / за ред. О. Г. Осауленка. – К. : ДССУ, 2011. – 554 с.*
3. *Сільське господарство України – статистичний збірник за 2016 р. – К. : ДССУ, 2015. – 379 с.*
4. *Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – №12. – С. 3-13.*
5. *Паленичак О. В. Раціональне землекористування в умовах збалансованого розвитку агропромислового виробництва / О. В. Паленичак // Економіка АПК. – 2012. – № 2. – С. 32.*